

ПРИХОВАНА ЕТНОКУЛЬТУРНА СПАДЩИНА БЕРЕСТЕЙЩИНИ

Галина Бондаренко

УДК 316.347:39(476.7)

У межах роботи над спільним українсько-білоруським науковим проектом «Етнокультурна спадщина України та Білорусі в сучасному соціокультурному дискурсі» (Ф 73 ДФФД України) із 17 по 21 жовтня 2017 року було здійснено експедиційний виїзд до Брестської області Республіки Білорусь. Метою поїздки стало вивчення сучасних форм збереження та презентації етнокультурної спадщини в культурно-інформаційному просторі Республіки Білорусь. З огляду на історичне минуле Берестейщини, а саме її належність до етнічних українських земель, досліджено тяглість української етнокультурної традиції краю.

За офіційною статистикою, у Брестській області проживає близько 60 тис. українців (за неофіційними джерелами — понад 100 тис.). Після приєднання цієї території до Білорусі в 1939 році та повоєнної паспортизації в умовах відсутності українських шкіл, інформаційних ресурсів місцеве українське населення ідентифікує себе білорусами (за місцем проживання) та переважно зросійщене. Кількість українців в області нині поповнюють численні трудові мігранти з Волині, які працюють у будівельній галузі, сільському господарстві, сфері послуг. Серед пасажирів ущерть заповнених рейсових автобусів та електропоїздів, що курсують із прикордонних Ковельського, Ратнівського та Любешівського районів Волинської області до Бреста, крім тих, хто працює, багато човників. До Білорусі везуть спиртні напої, лущені горіхи, м'які іграшки, звідти — молочні продукти, ліки, трикотаж, цигарки.

Територія сусідньої держави через пункт пропуску «Доманово — Мокрани» (один із трьох, що діють між Волинською та Брестською обл.) зустрічає гарними дорогами та зораними полями. Довкола ті самі поліські хати, такі, як і на Волині, придорожні хрести в стрічках та з рушниками. Єдине, що відрізняє білоруську сільську забудову від української, — це однакові бетонні паркани. Ними огорожено будинки в населених пунктах, розташованих поблизу трас. На в'їзді до Бреста — танки,

інша бойова техніка, що прямує на місця дислокації після недавніх спільних білорусько-російських військових навчань. Впадають в око назви вулиць — Комуністична, Леніна, Орджонікідзе та пам'ятники Леніну. У місті багато соціальної реклами, спрямованої проти алкоголізму, абортів. Чимало білбордів із закликами вивчати білоруську мову, зберігати народні традиції.

Державною політикою в галузі культури в Республіці Білорусь передбачено розвивати та підтримувати народні ремесла, відзначати традиційні свята. Прийнято відповідні постанови Кабінету Міністрів про сприяння розвитку народних художніх ремесел через податкові пільги, визначено обсяги державного фінансування, виділеного на збереження історико-культурної спадщини. Тому ознайомлення з етнокультурним надбанням області вирішили розпочати з вивчення діяльності в цій сфері відповідних державних інституцій, зокрема Брестського громадсько-культурного центру.

Ми вивчали регіональні видання фольклорно-етнографічної тематики, проводили інтерв'ю з працівниками культури Бреста та Малорити, с. Мухавець Брестського району, керівниками фольклорно-етнографічних колективів, представниками громадських українських об'єднань.

Видання, підготовлені фахівцями Брестського громадсько-культурного центру, міс-

тять фольклорно-етнографічний матеріал, зібраний в експедиціях, або присвячені окремим етнокультурним явищам («Рух зямлі (на матеріялах фальклорной экпедыцыі у Столінскі раен)» (Брэст, 2009); «Казкі маей бабулі» (Брэст, 2014); «Караваю, мой раю» (Брэст, 2013); ілюстрований довідник «Народныя фальклорныя калектывы Брэсцкой вобластi» (<http://okcbrest.by/фальклорныя-калектывы>)). Попри давню традицію редагувати тексти розповідей носіїв української етнокультури в наукових білоруських виданнях згідно з правописом білоруської мови, дешифрувати їхню українську автентичність доволі легко, особливо в обрядових піснях.

У рамках республіканського фестивалю національних культур «Суквецце культур» в області проходять щорічні конкурси-огляди художніх колективів, започатковано етнопроект «Рух зямлі», присвячений народним традиціям річного обрядового циклу. Свята, концерти, що відбуваються в межах етнофестів, записують на відео, транслюють на обласному телеканалі, розміщують на Ютубі. Отже, для фахівців створено потужну джерельну базу відеозаписів регіонального фольклору і традицій. Досягненням у галузі збереження традиційної культури, безперечно, можна вважати створення Національного каталогу пам'яток нематеріальної історико-культурної спадщини. Увага до певного етнокультурного явища, його фото- й відеофіксація, реконструкція та сценічне відтворення (у разі зникнення традиції та побутування її лише у фольклорній пам'яті), інформаційна підтримка дають змогу йому зберігатися в сучасних культурних реаліях. До цього каталогу занесено дванадцять об'єктів нематеріальної спадщини Берестейщини, серед яких — дерев'яна скульптура народного майстра Миколи Тарасюка, споравська полька, весільний обряд із с. Мотоль, обряд «водіння Куста», святкування Навського великодня в с. Аброва та ін. В області діють понад двадцять історико-краєзнавчих музеїв, створено центри народної творчості в Малориті та Русіно, центр гончарства в с. Городня,

центр ткацтва в с. Доропеевичі. На базі районних музеїв чи будинків культури регулярно відбуваються пленери для народних майстрів (з різьби по дереву, лозоплетіння, гончарства). Також поширеними є кулінарні фестивалі, на яких представляють локальні страви («Мотальські присмаки», «Вистицькі яблука», «Лунинецькі полуниці»).

Окрім фінансованих державою закладів зі збереження етнокультурної спадщини, популяризацією народної культури, традицій займаються й приватно-комерційні установи, зокрема агросадиби. Програмою розвитку еко- й агротуризму в Республіці Білорусь передбачено пільгові кредити на спорудження агросадиб (4 %). Нині в області діє понад 360 агросадиб, у яких побувало близько 40 тис. туристів, у тому числі 5,5 тис. іноземців. Інтерв'ю з Ларисою Бицко, завідувачкою відділу традиційної культури Брестського громадсько-культурного центру та власницею агросадиби «Стули» в Пружанському районі, дає змогу скласти уявлення про етнокультурний аспект дозвілля в агросадибі. Гості садиби взимку можуть ознайомитися з традицією колядування краю, різдвяною батлейкою, навчитися плести солом'яні різдвяні павуки, погостувати стравами місцевої кухні. У садибі також виступають фольклорні гурти, секретами професійної майстерності діляться гончарі, майстри витинанки, писанкарки. Власниця садиби мріє зробити її стартовим майданчиком для пленерів з наївного мистецтва.

Під час експедиційного виїзду до Берестейщини вдалося побувати на концерті української пісні «Співуча Берестейщина» в Бресті. Власне, це був єдиний культурний захід, офіційно анонсований як подія українського культурного життя краю, хоча виконавці українського фольклору, обрядів беруть участь у всіх районних, обласних та республіканських фестивалях. Українська етнокультурна спадщина краю продовжує побутувати на Берестейщині здебільшого в прихованій формі. Незважаючи на те, що українську мову й досі чути в громадському

Майстер-клас
із писанкарства
(проводить В. Кошелюк).
м. Брест (Білорусь).
2017 р. Світлина
Г. Бондаренко

Співробітниця Центру
народної творчості за
ткацьким верстатом.
м. Малорита
Брестської обл. (Білорусь).
2017 р. Світлина
Г. Бондаренко

Гончар за роботою.
Агросадиба «Стоїли»
у Пружанському р-ні
(Білорусь).
Світлина Л. Бицко

Придорожний хрест.
с. Романовські Хутори
Брестського р-ну
Брестської обл. (Білорусь).
2017 р. Світлина
Г. Бондаренко

Хата. м. Малорита
Брестської обл. (Білорусь).
2017 р. Світлина Г. Бондаренко

Розпис на торговому центрі
(напис: «Жаўрук-смяцюх –
птушка 2017 года»). м. Малорита
Брестської обл. (Білорусь).
2017 р. Світлина Г. Бондаренко

транспорті міст, у селах області, сучасні жителі вважають себе білорусами й розмовляють переважно російською мовою (особливо молодь). У розмовах про звичаї, традиції респонденти починали згадувати українські примовки, почуті від старших: «Моя баба казала “ніж”, а не “нож”, “кішка”. Наверное, ми всьо-такі ближче к Україне». Цікаво було простежити вплив міста та процесів русифікації на побут і традиції с. Мухавець, що за 10 км від Бреста. Побут переселенців із цього села, які з 1913 року проживають поблизу м. Вільнюса в Литві, мені вдалося дослідити 2012 року; вони ідентифікують себе українцями, зберігаючи мову й особливості поліської культури Берестейщини. У с. Мухавець українцями записано лише дві особи — родина, яка переїхала сюди з України кілька років тому, а місцевий календар, окрім святкування Різдва, Великодня та Храмового свята, вміщує здебільшого сучасні свята — Новий рік, 8 Березня, День Перемоги тощо.

Після здобуття Україною незалежності в Брестській області пожвавився український національно-культурний рух. Було створено Український громадсько-культурний центр «Бересте», що видавав газету «Голос Берестейщини», українську «Просвіту», відкрито кафедру україністики в Брестському педагогічному університеті, українські факультативи в середніх школах. З 1995 року почався тиск на українські громадські організації, їхніх керівників переслідували, їм відмовляли в перереєстрації. На сьогодні в Бресті діє лише Українська науково-педагогічна спілка «Берегиня» (керівник — Віктор Місіюк). Спілка є куратором різноманітних українських культурних ініціатив: відзначення ювілеїв українських письменників, покладення квітів до пам'ятника Т. Шевченку, організація виступів фольклорних колективів з українським репертуаром, висвітлення подій українського культурного життя в засобах масової інформації. Інформаційним українським ресурсом в області є інтернет-видання «Просвіт» (prosvit.org), канал на Ютубі «Го-

лос Берестейщини» (<https://www.youtube.com/channel/UCJxNPQzhgzkWMLcNXJ7N-xg>). Українське видання Підляшшя «Над Бугом і Нарвою» надає свої сторінки для публікацій берестейських українців, зокрема для «Хроніки українського життя Берестейщини» В. Місіюка. При Спільці письменників Білорусі діє Товариство української літератури, зусиллями ентузіастів видається журнал «Справа», твори у якому друкуються українською й російською мовами та місцевою говіркою. Стосовно місцевої поліської говірки, то фахівці-діалектологи вже давно довели її українськість.

Одним з етнічних маркерів етнокультурної спадщини Берестейщини В. Місіюк вважає побутування в інтер'єрі сільських мешканців вишитої народної картини «Українка» («Вкраїнка»), на якій зображена дівчина у вінку й українському строї. Іншим маркером є малоритські ткані узорі. Лідер української громади Малорити Віктор Харсюк — громадсько-культурний діяч, краєзнавець, різьбяр використовував їх як елемент декору в меморіальних пам'ятниках — Д. Фальківському (с. Лепеси, Кобринщина) та жертвам політичних репресій (Тришинське кладовище, м. Брест). Відновлення мистецтва ткати «в кожушок» належить майстрині Степаніді Степанюк із с. Доропеевичі, яка навчає цьому ремеслу всіх охочих і разом з донькою створила в селі Центр ткацтва. Директор Малоритського центру народних ремесел Валентина Струнець та її співробітниці так само перейняли вміння ткати від Степаніди Степанюк. За існуючими зразками вони відтворили елементи місцевого жіночого народного костюма, на їх основі розроблено сучасний одяг в етно-стилі. Майстриню з Полісся знають далеко за межами Білорусі: вона є учасницею міжнародних етнофестивалів та ярмарків ремесел. Степаніда Олексіївна знає багато народних пісень (побутових, обрядових, повстанських), розмовляє гарною українською мовою, утім, і виконуваний нею фольклор, і ткані вироби — тепер етнокультурна спадщина Білорусі. На основі малоритського жіночого костюма

розроблено сценічні костюми для фольклорних колективів із Бреста.

Майстра різьби по дереву Миколу Тарасюка називають білоруським Піросманішвілі. Усе життя він прожив у с. Стойли Пружанського району (нині зникло з карти країни). Його «дерев'яний люд» вражає багатством сюжетів. М. Тарасюк відтворив повсякденне та святкове життя односельців. Це було його спробою утримати для вічності зникаючі миті вмираючого села, у якому він, урешті-решт, залишився жити один. Народний майстер Білорусі, лауреат президентської премії, учасник численних фестивалів та виставок М. Тарасюк ще за життя удостоївся визнання та слави. Твори різьбяр є в колекціях багатьох світових музеїв, видано книгу про його творчість, знято фільми про життя майстра. Слухаючи

повчання Миколи Васильовича вирізьбленому дерев'яному чоловічку красивою українською мовою: «Ти у мене землю оратимеш, сіятимеш, боронитимеш, я гультяїв не потерплю», — хочеться, щоб його творчість була знаною і в Україні.

Належність Берестейщини до етнічних українських територій і домінування тут українського населення (ще до 1939 р. українці складали 62 % жителів) і досі є чинником, що визначає тяглість української етнокультурної традиції краю, яка через сучасні геополітичні умови побутує в прихованій формі. Увага до цієї традиції з боку українських науковців та ЗМІ є однією із сучасних умов її збереження. Сподіваємось, що думка, висловлена одним із респондентів: «Вірю, що історичне Берестя ще візьме своє, відродиться», — колись справдиться.